

Правові та соціологічні науки

УДК 340.1

Родзінський Назарій Ігорович

студент

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ОСНОВНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДСЬКОЇ ДУМКИ В СИСТЕМІ ІНСТИТУТІВ БЕЗПОСЕРЕДНЬОЇ ДЕМОКРАТІЇ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

***Анотація.** В статті розглянуто основоположні критерії формування громадської думки на тлі сучасної політико-економічної ситуації в Україні. Основна увага при цьому спрямована на теоретичні аспекти розуміння громадської думки як правового та соціального феномену, адже вказана інституція громадянського суспільства виступає лакмусовим папером рівня демократизму соціуму та правової системи в цілому.*

Дефініція «громадська думка», незважаючи на численні підходи до її розуміння та тлумачення, протягом усього шляху свого формування зазнавала чимало трансформацій та модифікацій.

Наявність різних концепцій до розуміння феномену громадської думки, в першу чергу, пояснюється різноплановістю поглядів на вплив соціальних акторів на виникнення та формування громадської думки. Доктринальні дослідження в галузі соціології та правознавства дають змогу розглядати громадську думку як явище масової свідомості, що має стихійний характер, соціальний інститут, на який покладено бути в якості соціального регулятора, який вносить свій ефективний вклад у вирішення питання, що стосуються діяльності держави. Так, на сьогодні сформувалось три основні підходи до розуміння громадської думки як

соціального та правового явища – моралізувально-нормативний, який ґрунтувався на суспільній гласності та відкритості, підхід, який базувався не на суб’єктному складі, а на тематичному, заперечуючи при цьому вплив масовості на процес формування громадської думки та підхід, в основу якого покладена демоскопія – дослідження, ключовим аспектом якого є здійснення аналізу громадської думки на основі кількісних даних.

Як і на будь-який інститут безпосередньої демократії на громадську думку покладені певні функції, які в узагальненому вигляді представлені експресивною, консультативною, директивною функціями. За рахунок здійснення громадською думкою вищевказаних функцій відбувається взаємодія громадськості із органами державою влади, що розраховано на утворення своєрідного симбіозу, метою якого є створення позитивних умов для життя громадян, підвищення рівня демократизації в суспільстві, покращити якість та ефективність здійснення владою покладених на них функцій в рамках законодавства.

Ключові слова: *громадська думка, соціальний інститут, безпосередня демократія.*

Зважаючи на підвищення уваги світової спільноти до питання демократії та факторів впливу на її рівень в рамках сучасних геополітичних процесів, питання участі інститутів безпосередньої демократії в житті держави набуває все більшої актуалізації. На сьогоднішній день інститути безпосередньої демократії виступають однією із найважливішим ланок в ієрархічній структурі політичних відносин, оскільки саме існування вище вказаних інститутів створює умови для рівного та вільного доступу кожного громадянина до участі у вирішенні питань, які пов’язані із розвитком держави в цілому. Саме тому питання взаємодії влади та громадських інститутів, які власне і формують основні компоненти громадської думки, є важливим в громадянському суспільстві, особливо, яке перебуває у фазі

становлення, і висвітлення даного питання набуває все більшої актуалізації з огляду на реалії сьогодення.

Хоча проблема становлення громадської думки в сучасному суспільстві не одноразово ставала предметом дослідження в доктрині правових наук, проте теоретичну цінність даного питання важко переоцінити. Так, розвитку та становлення громадської думки як правового та соціального феномену присвячені праці П. Бурдьє, У. Липпмана, Е. Ноєль-Нойман, Г. Тарда, О.Вишняка, В. Оссовський, В. Кушерець, Л. Леонтьєва, У. Стефанчука, Л. Балуцької, В. Ярошенка, Л. Руженка та ін.

Метою даною статті є висвітлення теоретичних аспектів та концепцій розуміння правової природи феномену громадської думки, огляд основних функцій громадської думки в контексті здійснення суб'єктами влади своїх повноважень, аналіз ключових каналів формування громадської думки в сучасному демократичному суспільстві.

На кожному етапі розвитку суспільства громадська думка займала окрему нішу в системі прийняття рішень, які мають значення для громадського життя. Саме це вплинуло на розвиток різних концепцій та підходів до розуміння природи громадської думки як правового та соціального феномену. Іспанський філософ Х. Ортеги-і-Гасета, порівнював закон громадської думки із законом всесвітнього тяжіння у царині політичної історії, зростання впливу якої прямо пов'язане із демократизацією життя, підвищенням культурного та освітнього рівня населення, процесами глобалізації тощо [1].

Основоположником застосування дефініції громадської думки варто вважати соціаліста Джона Солсбері, який використовував вказане поняття як характеристику моральної підтримки населенням країни дій парламенту. Саме це стало поштовхом для формування розгалуженої системи концепцій до розуміння інституту громадської думки, ключовими з яких є морально-нормативна, тематична та статистично-психологічна.

Морально-нормативна концепція громадської думки була введена німецьким філософом Ю. Габермасому XVIII столітті. Погляди Габермаса ґрунтуються на понятті «суспільна гласність», «відкритість», за допомогою яких пропонується подолати ізольованість абсолютної монархії, зробити її ідеологію зрозумілою масам. Дослідник наголошує на тому, що його концепція розрахована на збереження панівного приватно власницького господарського механізму [2].

На відміну від попереднього підходу в основі тематичної концепції, введеної німецьким соціологом Н. Луманом, лежить розуміння тематичної спрямованості формування громадської думки як такої, а тому центральне місце посідає не індивід суб'єкт виникнення та поширення громадської думки, а теми, які підіймаються під час обговорення. Варто зауважити, що вчений акцентував увагу на тому, що громадська доступність і гласність передбачають одразу кілька тем, які можуть бути в центрі уваги процесу комунікації, однак заперечував можливість одночасної комунікації кількох тем. Дана концепція має низку переваг з точки зору ліберальності та демократизму, оскільки з огляду на підхід Н. Лумана до розуміння природи громадської думки впливає, що прив'язка до тематичного наповнення, а не суб'єктного дає змогу поставити індивідів в рівні умови тим самим акцентуючи увагу на високому рівні демократизації суспільства. Дослідник демократично пов'язує розходження в громадській думці з розходженням між темами. Погляди можуть бути протилежними, але громадська думка впорядковує їх, але не оцінює, що і є виявом ліберальності [1].

Сформульована доктором філософії Е. Ноель-Нойман оригінальна концепція громадської думки базується на статистично-психологічний напрям у дослідженні громадської думки, в основі якого лежить демоскопія – вивчення громадської думки шляхом аналізу та зіставлення наявних кількісних даних, між якими існує різниця. Так, наприклад, стверджується різниця між громадською і буденною, здоровою та нездоровою думкою.

Зважаючи на оперування кількісними величинами, у демоскопії не розрізняються думка маси та публіки, інших спільнот. Критики демоскопії досить часто акцентували на тому, що основним недоліком даного підходу є аналіз громадської думки лише спираючись на кількісні показники, при цьому уникаючи якісні, що в свою чергу призводить до неможливості прогнозування розвитку або формування громадської думки [3].

В сучасному розумінні вищеописаного поняття класичною теорією феномену громадської думки прийнято вважати концепцію В. Ліпмана, ключовою конструкцією якої вважається ілюзорне середовище, яке оточує індивіда. В розумінні В. Ліпмана це середовище, нівелює здатність сприймати світ, у тому вигляді, в якому він існує насправді. Складовими ілюзорного середовища є стереотипи, міфи та спрощені моделі. Існування подібного середовища пояснюється тим, що людина в силу своїх можливостей не здатна досягнути широкий спектр інформації, яка є у світі. Людина спроможна залишатись компетентною у виключно обмеженій кількості галузей знань. Узагальнюючи ключові аспекти підходу, сформованого В. Ліпманом, слушно відмітити що інформаційна обмеженість індивіда є привілеєм для суспільства в цілому, оскільки компетентність людини в певному питанні робить думку більш значущою для суспільства, при цьому не пригнічуючи думку іншого [4].

Якщо розглядати громадську думку беручи до уваги сучасні принципи та підходи соціології та права, то – це сукупність уявлень, оцінок і суджень, що їх поділяє більшість чи принаймні значна частина населення стосовно проблем, подій чи фактів дійсності в конкретній соціальній ситуації. Громадська думка – це особливий стан масової свідомості, спільне розуміння громадянами значущих для них явищ, подій і процесів [5]. Важливим моментом в цілісному розумінні та тлумаченні громадської думки є функції, які виконує даний інститут. Так, під функціями правового інституту варто розуміти основні напрямки його впливу на суспільні

відносини, що відображають його сутність і соціальне призначення у суспільстві. Громадська думка, як і будь-який інший інститут громадянського суспільства та права в цілому виконує ряд функцій, зокрема експресивну, консультативну, директивну.

Експресивна функція лежить в площині контролю з боку громадськості за діяльністю влади. В контексті даної функції громадська думка виражає відповідну позицію по відношенню до політичних фактів і подій, діяльності різних соціальних інститутів. Що стосується консультативної функції, то вона передбачає формулювання певного спектру вимог та порад щодо покращення ефективності та якості здійснення своєї діяльності органами управління та державної влади, удосконалення механізмів вирішення тих або інших соціально-політичних проблем за рахунок впливу громадської думки на даний процес. Директивна функція громадської думки виявляється у винесенні рішень громадськістю з приводу тих чи інших проблем політики, які носять імперативний характер.

Не можна оминати увагою процес формування громадської думки як інституту демократичного суспільства, вплив на яку справляють канали вираження громадської думки. Ключовим аспектом, на нашу думку, є задекларовані дефініції, які стосуються прямої демократії, яка здійснюється через участь громадян у виборах та референдумах. Так, відповідно до ч. 2 ст. 71 Конституції України виборцям гарантується вільне волевиявлення [6]. Саме вибори та виборчий процес є яскравим прикладом відображення рівня взаємодії громадян та влади, демократизації суспільства та ступеня інституціоналізації громадських інституцій.

Засоби масової інформації відіграють не менш важливу роль у формуванні громадської думки. Так, відповідно до ч. 2 ст. 15 Конституції України цензура заборонена. Різноманітність та різноаспектність інформаційного простору в сучасних умовах активних глобалізаційних процесів можна розглядати як лакмусовий папір для визначення рівня

впровадження демократичних механізмів в суспільстві. Так, О. Гриценко зазначає, що інформаційний простір є середовищем, в якому реалізується державна політика, приймаються державні рішення, діє механізм управління суспільством, формується та функціонує громадська думка. Саме інформаційний простір забезпечує умови для участі громадян у прийнятті важливих для суспільства рішень, визначається рівень доступності правової інформації для окремих категорій осіб. І від того, наскільки він розвинений, значною мірою залежить і відкритість суспільного устрою [7].

Ще одним із найбільш значущих шляхів розвитку та впровадження громадської думки є соціальне опитування. За останній час в Україні поживалася діяльність різноманітних соціологічних центрів та служб, які особливо розвивають свою активність у передвиборчі періоди і дещо втихомирюються у період між виборами. Щоправда, основні теми різноманітних дослідницьких центрів з опитування та вивчення громадської думки не завжди і не в основному пов'язані саме з виборами та прогнозуваннями їх результатів [5].

Таким чином підсумовуючи, громадська думка виступає дієвим інструментом впливу громадськості на прийняття рішень органами державної влади задля покращення рівня якості життя населення та підвищення ефективності здійснення своїх повноважень суб'єктами владних повноважень. Формування громадської думки відбувається під впливом низки факторів, власне, які виступають ключовими критеріям оцінки рівня демократизації суспільства загалом. Аналіз сучасних процесів в сфері державотворення дає змогу відзначити високий рівень інституціоналізації громадської думки в умовах теперішнього громадянського суспільства, що є безумовно позитивним явищем.

Література

1. Багмет М.О., Ляпіна Л.А. Громадська думка як соціальний феномен: аналіз теоретико-методологічних підходів: *Наукові праці. Соціологія*. Науково-методичний журнал. Том 103. Випуск 90, 2008. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=Npchdusoc_2008_103_90_12
2. Габермас Юрген. Структурні перетворення у сфері відкритості. Дослідження категорії громадянське суспільство: лекції і інтерв'ю. Львів, 2000. 352 с.
3. Ноэль-Нойман Э. Общественное мнение. Открытие спирали молчания: Пер. с нем. / Общ. ред. и предисл. Н.С. Мансурова. Москва, 1996. 352 с.
4. Ярошенко В. Роль і місце громадської думки у процесі становлення інституту демократичної громадянськості в Україні: *Наукові праці. Політологія*. Науково-методичний журнал. Том 212. Випуск 200. URL: <http://politics.chdu.edu.ua/article/view/76387>
5. Балущка Л. Громадська думка як складова процесу інституціалізації демократії в сучасній Україні: *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії*. Випуск 2. С. 199–205.
6. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 20.10.2021).
7. Гриценко О. М. Українські ЗМІ в контексті глобальних процесів на початку XXI століття: *Україна на шляху до Європи*. Київ, 2006. С. 265-379.